

FRIHET OCH TRYGGHET

Av docenten, rektor *GUNNAR HILLERDAL*

De båda honnørsorden "frihet" och "trygghet" görs i denna artikel till föremål för en ingående analys av förre ordföranden i Högerns Ungdomsförbund, docent Gunnar Hillerdal. "Endast den billiga politiska vulgärpropagandan spelar ut tryggheten mot friheten eller vice versa, skriver förf., som samtidigt erinrar om att problematiken undergår en avgörande förskjutning allteftersom samhället omvandlas från Fattig-Sverige till de stora resursernas land.

Det finns en rad honnørsord i politiken vilka alla partier tävlar om att använda. "Frihet" och "trygghet" är två av de vanligaste och betydelsefullaste. De är, rätt använda, också i hög grad meningsfulla. De områden begreppen täcker utgör grundvärden, som alla människor spontant förstår betydelsen av. En politiker, som appellerar till kraven på "frihet" och "trygghet", kan alltid påräkna sympati, bara han förstår att lägga sina ord väl.

Relationen mellan de båda stor-

heterna är emellertid inte enkel. De utgör fastmer ett invecklat psykologiskt problem och en politisk stridsfråga av första rang. Det är inte bara fråga om en lek med ord, om man konstaterar, att det finns anledning att formulera förhållandet mellan frihet och trygghet på mer än ett sätt. Endast den billiga politiska vulgärpropagandan spelar ut tryggheten mot friheten eller vice versa. Man kan säga, att skall man någorlunda komma tillrätta med relationerna mellan dem, får man tänka i flera stadier som kompletterar varandra. Det är av utomordentligt stor vikt, att man inte nöjer sig med det första eller hamnar i en speciell attityd, som gör iakttagaren blind för att förhållandena mellan friheten och tryggheten håller på att ganska radikalt förskjutas i politiska sammanhang efterhand som välfärds-samhället byggs ut och samhällsutvecklingen undergår en avgörande förskjutning — från Fattig-Sverige till de stora resursernas land.

Första stadiet: Frihet utan trygghet är omöjlig.

Frihet och trygghet utesluter

naturligtvis inte varandra. Den som inte känner sig trygg blir aldrig riktigt fri, eftersom han är bunden av ängslan för framtiden. På politikens område är ekonomisk trygghet en förutsättning för faktisk valfrihet.

Denna enkla sanning var Tage Erlanders stora tema i 1962 års valrörelse i propagandaskriften "Valfrihetens samhälle". Det var ett skickligt grepp av den socialdemokratiska taktiker, som för närvarande är vårt lands statsminister, att spela upp det temat. Egendomligt nog har socialdemokratin tidigare sällan eller aldrig appellerat till friheten utan i stället desto intensivare vädjat till människors trygghetsbehov. Tage Erlander, vars taktiska politiska begåvning ingen oppositionspolitiker kan bestrida, tycktes plötsligt inmuta ett nytt område i socialismens domäner, till på köpet marker som tidigare gällt som oppositionens speciella egendomar.

Hr Erlanders klyschor

I själva verket var knepet i enklaste laget. Ringaste eftertanke säger naturligtvis att det är en ren truism, aldrig bestridd av något parti, som utgör Erlanders huvudtes. Ingen bör heller förmena Tage Erlander att använda ett av politikens honnörsord, som socialdemokraterna tidigare sällan begagnat. Nu efteråt ter sig situationen närmast komisk. Tage Erlander förstod säkert att han skulle reta upp

liberalerna ordentligt. För säkerhets skull tog han till ett ytterligare knep, väl beprövat i debatttekniken långt utanför politikernas led. Om en man som åtnjuter stor offentlig auktoritet — en sådan har ju landets statsminister genom sitt ämbete — dels uttalar något som är obestridligt, dels beskyller meningsmotståndarna för att inte inse denna sanning, frestas de givetvis att med harm söka försvara sig just på den punkt de blir angripna. Ur rent saklig synvinkel vore det bättre att avslöja hela bristfälligheten i motståndarens resonemang, men i första debattilskan är det lätt att förbise detta. Erlander bäddade för en osaklig debatt genom att utfärda diverse rent horribla anklagelser. Han skrev t. ex., att oppositionen bara ville värna om vissa gruppers frihet. Högern, sade Erlander — kan en statsminister ljuga hur mycket som helst utan att hans politiska samvete vaknar? — har ansett "det självklart att en förbättring av statens finanser skulle klaras med försämrade levnadsvillkor för de svagaste i samhället". Folkpartiet, fortsatte han, följer efter högerns "reaktionära politik". Detta visade sig under konservatismens framgångstid. "Ingen högerklyscha var för billig, ingen konservativ tankegång för främmande för att den inte i lätt omstuvad form skulle dyka upp i folkpartiets propaganda".

Vem märker inte nu, ett par år

efter skriftens utgivande, att Tage Erlander är den som serverar klyschor av billigaste sort? Det är frestande att slå tillbaka hårt och visa hur orimliga statsministerns anklagelser är. Det torde emellertid inte behövas. Framför allt finns dock en avgörande invändning mot en dylik uppgörelse. Tage Erlander själv önskade förmodligen ingenting annat. Ett resonemang på detta förenklade plan är ur en synpunkt direkt farligt. Det drar nämligen uppmärksamheten från det faktum, att just detta plan är för enkelt, alldeles för enkelspårigt. Ingen kan som vi sagt förneka att frihet förutsätter ett elementärt mått av trygghet, också av ekonomisk trygghet. Ingen vill förneka det eller har förnekat det. Polemiken är till ingen nytta, den består bara i beskyllningar och beskyllningars avvisande. Det är inte fråga om politisk debatt som är värd sitt namn.

Andra stadiet: Omhändertagande, som skapar trygghet, kan skapa många problem. Regeringen kan spela ett bedrövligt spel med dylikt förmyndarskap. Följden kan bli, att somliga människor känner sig besvärade av sådan trygghet.

Frihet och trygghet skall inte spelas ut mot varandra. De är nämligen varandras förutsättningar. En människa är inte fri om hon är otrygg. Tryggheten är alltså ett av frihetens villkor. Man kan emellertid och hör också, som vi småningom skall se, vända på resone-

manget. Vi människor är fria att skapa trygghet, åtminstone den del av tryggheten som sammanhänger med sund ekonomi, skydd mot plötsliga katastrofer, sjukdom m. m.

Frihet förutsätter trygghet och i realiteten förutsätter också tryggheten att vi är fria att skapa den. De båda storheterna är inte varandras motsatser. Det är därför ett enfaldigt sätt att resonera, om någon säger att friheten kan bli för stor eller att inte vilket pris som helst kan betalas för tryggheten.

Då debatten stundom likväl tenderar i endera av dessa två riktningar, så beror det på att vissa störande faktorer kommit med i spelet. Det finns anledning att fundera en smula över sådana.

En sådan störande faktor, som totalt kan förrycka politiken, är den uttalade eller vanligen uttalade tanken att folk i allmänhet är belåtna med att omhändertas av en grupp, som tänker för dem. Politikens främsta uppgift blir då att försöka åstadkomma reformer, som leder till att folk i allmänhet får det bra och efter hand allt bättre och bättre materiellt. Folk i allmänhet bryr sig ju inte om politik, de är nöjda med att bli omhändertagna och få det lite bättre efterhand. Helst bör det ske utan irriterande ingrepp av herrar politiker. Med stigande välstånd, sägs det ibland i debatten politiker emellan, växer denna grupp av politiskt ointresserade människor

ständigt. Vad har folk egentligen att bråka om?

Löftespolitiken

Vi känner igen den attityd som skisserats, och vi vet att politikerna ofta frestas att spela just på den. Vill man vara elak kan man säga, att det är denna bild av svenska folket som den stora gruppen av människor, vilken skall omhändertas, som föresvävar socialdemokraterna varje val. Själva valmaskineriet rättas därefter. Först och främst gäller det att vartannat år servera nya feta löften om hur mycket bättre gemene man skall få det om regeringen får sitta kvar. Blir det fara å färde, gäller det att verkligen mobilisera de stora grupperna av i grund och botten rätt ointresserade människor för "fortsatt välfärdspolitik". Gamla skivor om oppositionen som busen, som vill riva ner vad regeringen byggt upp, läggs på igen. Man får skrämma folk till valurnorna om det behövs. Sen valet vunnits får de vara ifred igen. Då gäller det åter att regeringen tänker bäst.

Är nu den stora grupp av politiskt tämligen likgiltiga människor, som regeringen Erlander vädjar till, fri? Naturligtvis i en mening. De är fria att leva som de vill. Tage Erlander tycks därtill mena, att demokratin är väl bevarad, ty om han gör något riktigt svårt misslag röstar de inte längre med honom. Det kan naturligtvis inte heller bestridas.

Ändå finns en skrämmande likhet mellan en regering, som arbetar med sådana metoder, och en regeringsmakt, som inte alls godkänner demokratiska metoder. Likheten kommer till uttryck i den sakligt sett nedlåtande attityd, med vilken man ser på och behandlar folk i allmänhet, särskilt i en valrörelse. Val efter val får vi uppleva hur regeringspartiet förgrovar argumenten och målar ut oppositionens politik intill oigenkännlighet. Särskilt gör man så då det gäller att skrämma den stora ointresserade massan. Högern ville ta bort barnbidraget 1960 (naturligtvis talar man inte om att förslaget var inbakat i ett stort skattepaket, att högern bl. a. vägrade att acceptera omsättningsskatten, som kostade lika mycket för normalfamiljen som barnbidraget). Hela oppositionen vägrade att acceptera ATP och ge människor trygghet på ålderdomen (naturligtvis glömde man att tala om att också oppositionspartierna ville ha pensionsreformer, bara inte med hjälp av en fondbildning, som lägger en tidigare okänd ekonomisk makt i regeringens händer). Fler exempel kunde ges. De skulle alla liksom de här givna peka i en bestämd riktning: regeringen är inte alls angelägen att låta väljarskarorna välja mellan faktiska politiska alternativ. Tvärtom gör socialismen vad den kan för att hålla gemene man i faktisk politisk omogenhet genom att svartmåla oppositionen, vägra

att sakligt diskutera dess alternativ. Av samma anledning — taktiken att hela tiden själv framstå som alla goda gåvors givare — har regeringspartiet, nästan konsekvent avslagit alla reformyrkanden från oppositionspartierna i riksdagen då de framlagts för att sedan, något år senare, själv lägga fram dem i omstuvad form, genomföra dem och ta äran av dem.

Spekulation i osäkerhet

Den störande faktor som vi här hela tiden söker inringa betyder oerhört mycket för den politiska friheten i egentlig mening. En verkligt mogen demokrati förutsätter politisk mognad hos väljarkåren och gör allt vad som är möjligt för att hos medborgarna framfostra en sådan mognad. I en diktaturstat gör diktatorn och honom närstående i stället allt för att undanskymma, fördölja eller förvränga fakta. Så långt kan det inte gå i vårt land, naturligtvis, och jag vill inte heller beskylla regeringen för en dylik inställning. Vad jag vill nagla fast är emellertid att det finns en oroväckande tendens i samma riktning. Gång på gång verkar det som om regeringen alls ingenting har emot att den stora väljarmassan hålles i relativ politisk omogenhet. Den spelar ut argument, som är ägnade att hålla folk i dylik okunighet. Den spelar också, när den finner det lägligt, skickligt på folks relativa ointresse för politiken. Den döljer skickligt sina syften för de

stora grupperna. Därför är det till exempel högst inopportunt att tala om socialisering.

Det verkligt förskräckande i sammanhanget är att det förmodligen finns åtskilliga socialister i vårt land i inflytelserik ställning, som inte bara accepterar förmyndarskapsrollen som god taktik — i valtider utbytt mot den vackra rollen av välfärdspolitikens tillskyndare kontra borgerlig nedrustning av samma välfärd — utan också tror att politiken måste förbli sådan. Det vill säga, en grupp måste tänka och dirigera för den stora politiskt ointresserade massan. De tänker emellertid, så menar de, till de mångas bästa. De finner det därför inte ens orimligt att stora grupper, som inte reagerar, kollektivanslutes till det socialdemokratiska partiet.

Exempel på kollektivanslutning med ringa majoritet är naturligtvis verkligt sjuka punkter för socialdemokratin. På tu man hand med en socialdemokrat har han alltid svårt att försvara förfaringssättet, och man får höra åtskilliga generade ord. Det beklämmande är att partiledningen inte reagerar. Det är ett demokratiskt renlighetskrav att kollektivanslutningen till partiet upphör. Eller har det gått så långt att regeringen för sig själv uppehåller tron att de verkligen tänker bäst i alla avseenden för de många?

Av de resonemang, som vi fört ovan, borde en slutsats utan vidare

kunna dragas. Verklig frihet förutsätter också politisk medvetenhet. Annars kommer man snubblande nära inställningen att det inte spelar någon roll om »Der Führer denkt für uns» eller om »Erlander tänker och ordnar så bra för oss». Att fostra till en större politisk medvetenhet måste vara en uppgift för alla partier. En dylik politisk medvetenhet är i själva verket demokratins livsverk.

Det är därför inte att undra på om oppositionen ibland reagerar hårt mot talet om tryggheten. Det är emellertid inte trygghetspolitiken som sådan som då angripes, något som socialdemokraterna gärna påstår. Det är i stället de tendenser till förmyndarskap som överallt dyker upp i regeringspolitiken.

Skolans betydelse

Nu har visserligen socialdemokraterna till synes ett gott argument att komma med, då en kritiker talar om vikten av mer utbredd politisk medvetenhet. Socialisten av idag hänvisar gärna till att vi står i början av undervisningens verkliga demokratisering och att det är socialdemokraterna som står som målsmän för den nya skolan. Det är som vanligt ett tvivelaktigt argument, eftersom skolreformen genomförts under stor uppslutning från oppositionen och kritiken väsentligen gällt vissa sidor av den nya skolpolitiken. Ser man närmare efter, finner man för öv-

rigt att kritiken just avser frågor, som ligger väl i linje med vad som ovan kritiserats i socialdemokratisk politik överhuvud. Det är t.ex. den hotande kvalitetssänkningen, det oklara talet om en demokratisering av skolan som skulle innebära att en »borgerlig» skola utbyts mot en verkligt demokratisk eller till och med mot en skola, där konsekvenserna drages av socialdemokratisk politik osv.

Ändå skall det erkännas, att breddningen av utbildningen är något fascinerande, inte minst ur politisk synvinkel. Oppositionen har all anledning att noga studera riktlinjerna för den nya utbildningspolitiken. Mot den ökade bildningen som sådan har oppositionen ingen invändning att göra. Den är ett egenvärde. Dessutom följer med den — med eller mot socialdemokratins vilja — just den politiska medvetenhet, som oppositionen vill verka för. Man kan därför tillägga, att breddningen av utbildningen är socialdemokratins hittills vågsammaste utspel. Allt talar nämligen för, att den studerande ungdomen i breda skaror vänder socialismen ryggen. Den politiska studentrörelsen, som är något att tala om, är idag konservativ, till någon del liberal, men den socialdemokratiska studentrörelsen betyder föga, trots att den högljutt söker ropa ut vad mera doktrinära socialdemokrater i hemlighet talar om. Eller kanske är det just därför den så föga har den studerande ungdomens öra?

Fostran till större politisk medvetenhet gynnar i varje fall inte den förmyndarskapspolitik, som regeringen Erlander fört under senare år och som den — förklädd i välfärdens lockande dräkt — fortfarande söker vinna varje val med. Det är därför den nya utbildningspolitiken är så intressant. Det finns anledning att följa dess utveckling utomordentligt uppmärksamt. Frestelsen till någon form av indoktrinering i socialistisk riktning kan bli svår, om ungdomen som tidigare fått den vita mössan fortsätter att svika regeringspartiet. Det blir säkert samma sak även om den vita mössan avskaffas, bara debatten får vara fri och undervisningen objektiv. (En annan sak är att lärarkåren gärna får gälla för reaktionär, det hör till bilden.)

Vi summerar. Då strävan efter trygghet övergår i en politik, som tenderar till förmyndarskap, blir friheten förr eller senare något misstänkt. Den politiska medvetenheten motverkas. Det kan i det läget någon gång ligga nära till hands att reagera så starkt mot »förmyndarskapet» att det ser ut som om själva trygghetspolitiken avses. Ringaste eftertanke säger emellertid att det inte är tryggheten utan sättet att söka förverkliga den som egentligen angripes och måste angripas.

Tredje stadiet: Vi är fria att verka för ökad trygghet i de stora resursernas samhälle. Det kan bli en

stor glädje att själv vara med om att skapa ökad trygghet för många.

Det blir allt svårare för socialdemokratien att skrämja väljarkåren. Den unga generationen är okänslig för klasskampsrollerna. Den har nämligen sett begynnelsen av det nya samhälle, som är på väg att växa fram: det rika Sverige, de stora resursernas land. De unga förstår att fattigdomen är besegrad inte främst genom skicklig politisk fördelning och planering utan genom teknikens och industrialiseringens stora landvinningar. Utvecklingen i Välfärds-Sverige är därvid parallell till framåtskridandet i många andra länder, som inte haft socialistisk regering.

I de stora resursernas samhälle får problematiken frihet — tryggheten är uppnådd för de allra flesta. Det är bara en tidsfråga då den förverkligas överallt, framför allt för de små grupper som ännu, skandalöst nog, varit mer eller mindre bortglömda, t.ex. de handikappade.

Ett nytt samhälle — nya problem

I det nya samhället möter i stället helt andra problem för politikerna. De har t.ex. att ta ställning till vilken typ av forskning vi skall satsa på för ytterligare framåtskridande. Det är liksom många andra frågor i dagens samhälle, spørsmål som inte alls lämpar sig att avgöra av en stark regering bara därför att den har stor makt. Styrkan i

regeringspolitiken beror fastmer på den rätta insikten och på förmågan att på flera håll framlocka de nya, skapande initiativen.

Motsvarande gäller i mycket stor utsträckning om individerna. Regeringen får allt mindre och mindre uppgiften att sörja för dem, sedan väl grundtryggheten förverkligats. Somliga regeringsinitiativ kan rentav få den vanskliga effekten att kringgärda initiativ och fritt val. I de stora resursernas samhälle blir allt fler människor medvetna om att de själva — och många gånger bäst själva — kan välja sin livsform. Det gäller också — sedan grundtryggheten förverkligats — exempelvis familjens ekonomi eller ekonomiska politik. Den verkliga ekonomiska valfriheten grundläggs genom form av eget sparande. För många behöver detta inte utesluta vad som i en mening också är höjd konsumtion. Sommarstugan och det egna hemmet utgör samtidigt förvärvande av kapitalvärden. De kan realiseras då ägaren så önskar eller behöver. Samtidigt ger båda ökade möjligheter för trivsel.

I de stora resursernas samhälle, som vi av allt att döma ännu bara är i begynnelsen av, får vi möjlig-

heter av hittills oantat slag att genom egna initiativ välja en personligt önskad livsform och förverkliga den — allt under förutsättning att vi verkligen får välja själva och får faktiska valmöjligheter själva genom att öka vår personliga trygghet genom sparande. Det är detta som är innebörden i ägardemokratien. En reell ekonomisk frihet förutsätter ett utbrett ägande. Det är nog så bra med rätten till socialhjälp, och den skall naturligtvis finnas kvar. Men det är ännu bättre att förfoga över tillgångar, som gör socialhjälp i realiteten överflödig för de flesta människor. Det är utmärkt om vi kommer därhän — och först då kan vi på ett verkligt meningsfullt sätt tala om en lösning av frihets- och trygghetsproblemen — att individen utan att råka ut för en personlig katastrof kan sätta in stora summor i en situation som för honom ter sig verkligt angelägen.

Denna lösning av frihets- och trygghetsproblemen har framtiden för sig. Det är den som måste erbjudas politiskt mogna väljare som ett alternativ till socialistisk förmyndarskapspolitik.